

ABDURRAHMAN ÖMERİ (Ö. 1933) VE AİLE HUKUKUNA DAİR MECELLE ÇALIŞMASI

İBRAHİM MARAŞ*

Öz: Ahmet Cevdet Paşa'nın (ö. 1895) başkanlığında hazırlanan Mecelle-i Ahkâmı Adliye adlı meşhur eserin Kazan bölgesindeki ceditçilik hareketine önemli bir tesiri bulunmaktadır. Mecelle, bölgedeki bazı medreselerde ders kitabı olarak da okutulmuştur. Kazan bölgesindeki dinî yapılanma hiyerarşik bir yapıda değildi. Çarlık Rusya'sında Müslümanlar miras, evlenme ve boşanma gibi meselelerini kendileri çözmeye uğraşıyorlardı. Bölgede her mahalledeki imamlar, aynı zamanda kadılık görevini icra ediyorlardı. Bu da verilen dinî hükümlerde ciddi farklılıklara neden oluyordu. Bu yüzden Osmanlı Mecelle'si gibi kodifike edilmiş hükümlerden oluşan bir el kitabı temel ihtiyaçtı. Bunu göze alan İdil-Ural Müslümanları aile hukuku alanında yeni bir mecelle yazılması gerektiğini savunmuşlardır. Çünkü İdil-Ural bölgesi Müslümanlarının temel ihtiyacı, aile hukuku alanındaydı. Hâlbuki Ahmet Cevdet Paşa başkanlığında hazırlanan Mecelle'de aile hukuku bölümü bulunmuyordu.

1917'deki Ulema Nedvesi toplantısında dönemin müftüsü Âlimcan Barûdi başkanlığında bir Mecelle hazırlanması doğrultusunda Ufa'daki müftülükte danışma meclisi oluşturulmuştur. Ancak dönemin şartları gereği bu ciddi adımlar da sonuçsuz kalmıştır. Bugüne kadar bu konuda Ufa'daki Diniye Nezareti bünyesinde bir Mecelle hazırlanıp hazırlanmadığı bilinmemektedir. Meşhur âlim Abdurrahman Ömeri'nin el yazmalarının tasnif ve kataloğunun hazırlanması tarafımızdan yapılmıştı. Bu sırada Abdurrahman Ömeri tarafından hazırlanmış aile hukukuna dair bir Mecelle nüshasına rastladık. Mecelle'nin Abdurrahman Ömeri (ö. 1933) tarafından yazım tarihi 1345 Hicri/1926 Miladi tarihtir. Tebliğimiz, Kazan bölgesindeki Mecelle çalışmalarının kısa hikâyesini, tespit ettiğimiz Mecelle nüshalarının ilim dünyasına tanıtılmasını ve içeriğinin kısaca değerlendirmesini konu edinecektir.

Anahtar Kelimeler: Mecelle-i Ahkâm-ı Şer'iyye, Ahmet Cevdet Paşa, Ceditçilik, Abdurrahman Ömeri, Musa Carullah, Şehabeddin Mercani, Aile Hukuku, Aile Hukuku Kararnamesi

ABDURRAHMAN ÖMERİ AND HIS MECELLE ATTEMPT ON THE FAMILY LAW

ABSTRACT: The famous work named Majallah al-Ahkam al-Adliyyah, which was prepared under the head of Ahmed Cevdet Pasha (d. 1895), had a significant impact on the Jadidism in the Kazan region. Majallah was also taught as a textbook in some madrasas in the area. The religious structure in the Kazan region was not hierarchical.

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ibrahimmaras@gmail.com, ORCID 0000-0002-1104-3802

(Yazının Geliş Tarihi/Received Date: 04.10.2021, Yazının Kabul Tarihi/Acceptance Date: 01.12.2021)

Doi:10.47089/iuad.1004235

In Tsarist Russia, Muslims were trying to solve their own problems such as inheritance, marriage and divorce. Imams in every neighborhood in the region were also performing the duty of Qadi. This situation caused serious differences in the religious regulations given. Therefore, a handbook consisting of codified provisions like the Ottoman Majallah was a basic need. Taking this into account, the Muslims of İdel-Ural argued that a new Majallah should be written in the field of family law. As the basic need of the Muslims of the İdel-Ural region was in the field of family law. However, there was no family law department in the Majallah, which was prepared under the chairmanship of Ahmed Cevdet Pasha.

In the meeting of the The Nadwat al-‘Ulamā in 1917, an advisory council was formed in the mufti in Ufa in line with the preparation of a Majallah under the chairmanship of the mufti of the time, Alimcan al-Barūdī. However, due to the conditions of the period, these serious steps remained also inconclusive. Until now, it was not known whether or not a Majallah was prepared within the Ministry of Religion in Ufa. The classification and catalog of the manuscripts of the famous scholar Abdurrahman Umari was done by us. Meanwhile, we encountered a copy of Majallah on family law prepared by Abdurrahman Umari. The date of writing of Majallah by Abdurrahman Umari (d. 1933) is 1345 Hijri/1926 c.e. Our paper will focus on the short story of the Majallah studies in the Kazan region, the introduction of the Majallah copies which we have acquainted to the scientific world, and a brief evaluation of their content.

Keywords: Majallah al-Ahkam al-Adliyyah, Ahmed Cevdet Pasha, Jadidism, Abdurrahman Umari, Musa Bigiev, Shihab al-Din al-Marjani, Family Law, Family Law Regulations

İslam Hukuku ve İctihat

İslam hukukunda icthad kapısı Hicrî IV. asırdan itibaren kapandı mı, kapatıldı mı (sed ve insidād) tartışmaları hâlâ tazeliğini koruyan bir tartışmadır. Her ne kadar hukuk, hayat ile beraber devam eden olmazsa olmaz bir gereklilik ise ve icthadın olmaması imkansız ise de maalesef, özellikle hicrî 100 ile 350 yılları arasındaki büyük müçtehitler döneminden başlayarak her geçen gün taklit ağırlık kazanmış ve yapılan icthadlar, büyük müçtehitler dönemi icthadlarına kıyasla çözümlenmiştir. Aslında bu süreç içerisinde hiç özgün icthadın yapılmadığını söylemek zor olsa da, özellikle son 3-4 asırdır hayatın, hukukun çok önünde seyrettiği ve yeni usûl çalışmalarına ihtiyaç duyulduğu bilinen bir gerçektir. Burada üzerinde durulması gereken esas sorun, meşhur Mecelle yorumcusu Ali Haydar Efendi'nin dediği tarzda “belirli bir süre sonra müçtehitlik vasfına haiz bir insan gelmediği için kapanmıştır” gibisinden bir savunmayla geçiştirip İslam hukukunu ilk dönemden uzaklaştıkça hep ilk döneme ve aşılmaz görülen müçtehitlere bağlı kılan bir anlayışın hâkim olmasıdır. Hâlbuki böylesi bir anlayış, İslam'ın ve hukukun evrenselliğinin, kuşatıcılığının, hayatta karşılaşılan olayların sonsuz; hükümlerin ise sonlu olduğunun farkına varmamaktan kaynaklanmaktadır. Diğer yandan bu anlayış, nassı sadece fıkıh perspektifinden okuyup nassın felsefi, kelâmî, sosyolojik, psikolojik ve tasavvufî yönünü görmezlikten gelmeyi öne çıkarmaktadır. Hatta bir diğer açıdan da Kur'an metnini sadece “Arapça” bir metin olarak değerlendirme ve bunu da tüm zamanlara hâkim kılma sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Hâlbuki nassın lafzî

tabiatının Hanefî anlayışa hâkim olan ancak zamanla unutulmuş, yaratılmış bir yöne sahip olduğunun çok iyi değerlendirilmesi, ilk müçtehitlerin başarısının altındaki faktörlerin iyi ortaya konulması gereklidir. Bu noktada meşhur Hanefî âlimlerden Kâsânî'nin Ebu Hanife'nin Arapça'dan farklı dillerde de mazeretsiz olarak ibadet edilmesi yönündeki içtihadının temelini açıklarken söyledikleri manidardır.

Kâsânî'ye göre, Ebu Hanife'nin başka dillerde de ibadetin câiz olduğuna fetvayı vermesinin altında yatan temel fikir, onun Kur'an'ın lafzı değil içeriği yönünden Kur'an olmasıdır. Bu sebeple aynı içerik başka lafızlarla da caiz olmaktadır (Okur, 2002/1-2:86). İslam dünyasında, her zaman olduğu gibi, bundan sonra da tıpkı ilk dönem müçtehitler benzeri, yeni müçtehitlerin pekâlâ da çıkabileceği anlayışını öne çıkarmak ve bunun önemini yeni nesillere iyice kavratmak en önemli görevlerimizden olmalıdır.

Tarihte, belki de Hanefî mezhebinin *Mecelle*'yi hazırlayanların da üzerinde durduğu gibi; ihtilaf açısından zenginliğinin, geniş yayılım alanının, çok çeşitli dallara ayrılmasının, sistematik olmamasının ve öğrenilmesinin çok zor oluşunun temel sebebini; onun, hukuka, daha geniş, akli, gerçekçi, devrin ihtiyaçlarını gözeten, kitap ve sünnetin zahiriyle beraber ruhunu dikkate alan, evrensel ahlâkî değerleri gözeten, hem bireyi hem de toplumu bir arada değerlendirebilen idealist bir perspektiften bakma çabasında görmek gereklidir (Ansay, 1954:39-40). Kanaatimizce Hanefî geleneğin bahsettiğimiz bu zenginliğinin ve açılım kabiliyetinin sonradan bozulmuş olmasına rağmen, kökeninde Kur'an metninin mânâ olarak Allah'a ait, lafız olarak ise "yaratılmış" görülmesinin büyük payı vardır. Nitekim çağdaş hukukçulardan Karaman da içtihatla ilgili eserinde, sahabe dönemindeki içtihat anlayışıyla ilgili olarak belirli usûl ve kaidelere bağlı olmama (usulsüzlük anlamında değil), metnin lafzıyla beraber ruhuna inme, akli yorum, zaman ve mekân farklılıkları ve devrin ihtiyaçları gibi özellikleri sıralamaktadır (Karaman, 1975: 51-80). Karaman'ın burada sıraladıkları hukukun ruhunu ifade etmektedir. Eğer hukukun bu ruhuna riayet edilmezse İslam hukuku, belirli dönemlere, kalıplara mahkum edilecek ve güncel birçok problemimizi çözmede İslam'ın ve hukukun ana hedefi olan "adaleti yerine getirme" ilkesini zedeleyecektir. Günümüzde pek çok İslam ülkesinde buna açıklıkla şahit olunmakta ve hatta temel hak ve özgürlükler bile, bu bahanelerle ihlâl edilebilmektedir.

Osmanlı'da Mecelle ve İdil Ural'da Yansımaları

Osmanlı Devleti, XIX. asırda yukarıda bahsetmeye çalıştığımız sıkıntıların farkına vararak Ahmed Cevdet Paşa'nın başkanlığındaki bir heyete *Mecelle*'yi hazırlattırıştır. Hazırlanan *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye* adlı meşhur eser, hiç şüphe yoktur ki İslam dünyasının son iki yüzyılına damga vurmuş ve bazı hukukçular tarafından İslam hukuk tarihinin önemli dönüm noktalarından birisi kabul edilmiştir. *Mecelle*; aile, miras, vasiyet ve vakıf hükümlerini barındırmayan, borçlar, eşya ve muhakeme usulüne dair maddeleri içeren, miladi 1869-1876 (1286-1293 hicri) tarihleri arasında çıkarılmış, bir madde fıkıh tarifi, 99 madde

külli kaideler ve 1851 maddeden oluşan bir çeşit Osmanlı dönemi medeni kanunudur (Ansay, 1950:50)¹. Hazırlanan bu mühim eser, Türk dünyası ve Balkanlarda, Filistin’de, Lübnan’da hukuki muamelelerde kullanılmış ve medreselerde okutulmuştur.

Mecelle’nin etki alanı içerisindeki en önemli bölge, hiç şüphesiz İdil-Ural coğrafyası olmuştur. Bu coğrafya, 1552’den bu yana bağımsız olmamakla birlikte, XIX. asrın başlarından XX. asrın ilk çeyreğine kadar İslam dünyasındaki en önemli tecdit hareketlerinden birinin merkezi olmuştur. Ceditçilik hareketi olarak bilinen ve dini düşüncede, eğitimde ve millî kimlik alanında uyanışı hedef alan söz konusu fikrî yapılanma; Abdünnasır Kursavî, Şihabüddin Mercânî, Rızaeddin Fahreddin, Musa Carullah, Abdurrahman Ömerî, Ziya Kemâlî ve Abdullah Bûbi gibi çok sayıda ceditçi din âliminin yetişmesine zemin hazırlamıştır. Bu ceditçiler üzerinde, başta Hint yenilikçi Şah Veliyullah olmak üzere, Osmanlı düşünürlerinin ve hepsinden önemlisi *Mecelle*’nin önemli etkisi olmuştur. *Mecelle*, bölgedeki bazı medreselerde ders kitabı olarak da okutulmuştur (Feyizhanoğlu, 1893:19-20; Muzafferov, 1912/15:74).

Kazan Türklerinde *Mecelle* hazırlama isteğinin tam olarak ne zaman başladığı bilinmese de, 1900’lerin başında gündeme geldiği bilinmektedir. İdil-Ural bölgesinde yeni bir Mecelle hazırlanmasına yönelik çabanın altında yatan sebep, gerçekte Osmanlı’daki Mecelle’ye bir alternatif çıkarmak değil, o Mecelle’de bulunmayan ve bölgede esas ihtiyaç duyulan aile ve miras hukuku kısmının eklenmesidir. Bunun dışında bölgedeki ceditçi âlimler farklı mezheplerin içtihatlarından da yararlanabilecek bir Mecelle’den yanaydı. Çünkü Kazan bölgesindeki dinî teşkilatlanma Osmanlı ve Türkistan gibi hiyerarşik bir yapı arz etmiyordu. Ufa’daki Diniye Nezaretinin Müslüman ulema üzerindeki etkisi çok güçlü değildi. Çarlık Rusya’sında Müslümanlar miras, evlenme ve boşanma gibi meselelerini kendileri çözmeye uğraşıyorlardı. Bölgede her mahalledeki imamlar, aynı zamanda kadılık görevini icra ediyorlar; evlenme, boşanma ve miras gibi hususları çözümlenmeye çalışıyorlardı. Söz konusu toplumsal meseleleri karara bağlayacak ayrıca bir müftü yoktu. Her şey mahallinde çözümlenmekteydi. Elbette imamet ve kadılık görevini üstlenen bu kişiler Diniye Nezareti tarafından kendisine yetki (ukaz) verilen kişilerdi, oraya ve Çarlık Rusyası kanunlarına karşı sorumluydular. Bölgede, her mahalleye iyi derecede yetişmiş ve kadılık görevini icra edebilecek imam bulabilmek neredeyse imkânsız olduğundan hukuki muamelelerde ciddi sıkıntılar baş göstermiştir. Buna bir de kitap yetersizliği, Hanefî fikhının işaret ettiğimiz zorluğu ve karışıklığını ve en önemlisi imamların/kadınların bölgedeki meseleleri “zamanın hayatına tatbiki”nde yaşadığı problemleri ilave ettiğimizde hukuki işlemlerdeki birliğin sağlanması iyice

¹ Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Osman Öztürk, *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*, İst. 1973.

zorlaşmıştır. (Fahredden, 1903:2-7)². Bu yüzden bölgede Osmanlı tarzı kodifike edilmiş hükümlerden oluşan bir el kitabı niteliğinde Mecelle'ye ihtiyaç vardı.

İdil-Ural bölgesinde Mecelle ile ilgili ilk olarak ilk çalışmayı Musa Carullah yapmıştır. Onun, *Kavâid-i Fıkhiyye* isimindeki eserini bu amaçla yazdığı bilinmektedir. Meşhur ceditçi düşünür Rızaeddin Fahreddin'in teşvikiyle Musa Carullah, *Mecelle* tarzında, *Kavâid-i Fıkhiyye* adlı eserini yazmıştır. Bu kitapta yer alan 201 maddenin 100 tanesi Cevdet Paşa'nın *Mecelle*'sinden alınmıştır. Ancak, bir giriş mahiyetinde yazılan bu eser, yazarın kendisinin de ifade ettiği gibi, hem biraz acele ile kaleme alındığından hem dönemin kadimci-ceditçi kavgasındaki karşılıklı fikri sataşmalar sebebiyle hem de bir komisyon tarafından hazırlanmamasından dolayı, bölge Müslümanlarının hayatında çok fazla etkili olamamış ve kabul görmemiştir. Musa Carullah, bu eserinde maslahatı ve zamanın gereklerini ön planda tutmuş ve daha baştan fikhin tarifini “bir toplumun üyesi olmak sıfatıyla insanın öz hukuklarını, öz vazifelerini tamamıyla bilmektir” (Carullah, trsz.:1) şeklinde yapmıştır. Ona göre usûl-i fıkıh kitaplarında 14 tane aslı delil zikredilmektedir: Kitap, sünnet, icma, kıyas, maslahat, istishab, beraat-i asliyye, istihsan, sedd-i zerayi', avâid (adetler), istikra, burhan-ı indirac, burhan-ı telazüm, burhan-ı te'ânüd. Bu maddeleri sıralarken maslahatla ilgili kısımda söylediği şu sözler onun fıkıh usulüne bakışını ortaya koymaktadır: “Semavi yahut medeni kanunların ehemmiyeti, yalnız insanların maslahatlarına muvafakatlarıyladır.” (Carullah, trsz.:3). Bu bakış, görüldüğü gibi toplumu ve yararını ele alan bir bakış açısidir. Bununla birlikte Carullah'ın *Kavâid-i Fıkhiyye*'si genel kaideler şeklindedir ve toplumun daha temel bir ihtiyacı olan aile ve mirasla ilgili konuları çözümlenmede yetersizdir.

Musa Carullah'tan bağımsız olarak İdil-Ural bölgesindeki bir kısım âlimler, hiçbir mezheple kayıtlı olmaksızın ve diğer mezheplerin içtihatlarından da faydalanılarak yeni bir *Mecelle* yazılması gerektiğini ve bunu da bir komisyonun yapmasının lüzumunu hep savunmuşlardır. Bölgede yeni bir *Mecelle*'nin hazırlanmasına ihtiyaç duyulmasının sebebi, Osmanlı Devleti'ndeki ile benzerlik arz etse de yukarıda belirttiğimiz sebepler dışında çok önemli diğer bir faktör de bunda büyük etkindir. Bölgede 1800'lerde başlayıp 1880'lere doğru iyice güçlenen dinî ve millî uyanış hareketi hemen her konuda yeni bir düzenleme ihtiyacı doğurmuştur. Ancak dönemin şartları ve ceditçi-kadimci tartışmaları bu konuda mesafe alınmasına izin vermemiştir. Bu konudaki ilk ciddi adım 18-27 Temmuz 1917'de atılmıştır. Kazan'da İdil Ural'dan 270 kadar seçkin kişinin toplandığı 1917 Ulema Nedvesinde Mecelle konusu gündeme getirilmiş ve “Kur'an ve hadise dayanan bütün mezheplerin zamana ve mahalli adetlere muvafık içtihatlarından” faydalanılarak “tigiz”, yani her imamın aynı şekilde ve kolaylıkla anlayabileceği tarzda ve el kitabı mahiyetinde bir *Mecelle* hazırlanması

² Rızaeddin b. Fahreddin, hem *Mütalaa* adlı eserinde hem de başka eserlerinde bölgedeki dini durum ve hüküm vermelerdeki problemleri detaylıca anlatmaktadır. Genel olarak dini durum ve meseleler için bkz. Rızaeddin b. Fahreddin, *Menasib-ı Diniyye*, Orenburg trsz. Nikah ile ilgili problemler için bkz. *Mütalaa*, Petersburg 1902.

gerekli görülmüştür. Tabii ki hazırlanacak *Mecelle*, imamların/kadınların yetki sınırları ölçüsünde olacağından öncelikle nikâh, talak, nafaka ve feraiz (miras) meselelerini kapsamalıdır. 1917’de toplanan komisyonun diğer mezheplerin içtihatlarının kullanılmasını istemesi önemlidir. Bu durum temel bir ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Komisyon, buna dair bir örnek de vermekte; özellikle mefkudun hükmü ve nafakadan aciz kişilerin eşleri hakkındaki Hanefi fikhında “taassup” göstermenin kadınların haklarını bir çeşit ihlâl manasına geleceğini söylemektedir. Bu açıdan alınan kararlarda, yazılacak *Mecelle*’de kitap ve sünnet esas tutulmakla birlikte Hanefi mezhebinin me’ haz alınacağı, gerektiğinde başka mezheplere, mezhepte olmayan veya mezhepte olup da mevcut hayata uymayan meselelerde ise şeriat usûlünden istinbat ve istihraç edilmesi ve nihayet örf ve adetlerin esas alınması (Şeref, 1917: 40-42) metodu benimsenmiştir. Böylece hukuki muamelelerde belirli oranlarda yerellik vurgusu yapılmıştır. Ulema heyeti, ayrıca söz konusu bu kural ve metotların az bir farkla, aynı yılda yaklaşık bir ay önce 15-22 Haziran’da Ufa’da Mahkeme-i Şer’iyye (Diniye Nezareti) bünyesinde toplanmış olan Ulema Kiñeş Meclisi (Danışma Kurulu) toplantısında belirlenen *Mecelle-i Ahkâm-ı Şer’iyye* hazırlama ile ilgili kurallar olduğunu ifade etmektedir.

1917 Ulema Heyeti’nin toplantısında hazırlanacak *Mecelle*’ye dair bir komisyon belirlenmiş ve mümkün olduğunca geniş tutulması için Türkistan, Kafkas ve Kırım ulemasının da komisyona üye katkısında bulunması istenmiştir. 1917 Ulema Nedvesi, *Mecelle* komisyon üyelerinin seçimini yapmış ve azami üç yıl içerisinde bitirilmesini istemiştir. Nedve’de 11 kişilik komisyonun üyeleri, yapılan seçim sonucu şu şekilde belirlenmiştir: Dönemin ilk seçilen Müftüsü (Rusya Müslümanları Diniye Nezareti Başkanı) Alimcan Barûdî, Müftü Yardımcısı Kadı Rızaeddin b. Fahreddin, Müftü Yardımcısı Kadı Hasan Ata Abeşî, Muhammed Necip Tünteri, Ziyaeddin Kemâlî, Musa Carullah, Muhammed Murad Mekkî, Müftü Yardımcısı Kadı Salihcan Urmânî, Hüccetülhakim Mahmud, Muhammed Sabir Hasenî ve Sadık İmankulu. Heyete seçilenlere, lüzum görülen kişilerin de heyete alınması konusunda Nedve tarafından tam yetki verilmiştir. *Mecelle*, bitirildikten sonra Diniye Nezaretindeki bir ulema heyeti tarafından incelenip onaylanacak ve sonra bütün imamlara uygulanmak üzere gönderilecektir. Ulema Nedvesi, bunlar dışında, oluşturulan matbuat şubesi ve onun reisi olan, aynı zamanda Nedvenin Başkanlık Heyetinde de yer alan Abdurrahman Ömerî’nin (ö. 1933) teklifleriyle, *Mecelle* komisyonundan bir de aynı mecmuanın başvurdukları delil ve kaynaklarını gösteren şerhli bir ikinci *Mecelle* istemiştir (Şeref, 1917:41-43). Nedvede oluşturulan bu komisyonun, toplanmasının hemen akabinde gerçekleşen Bolşevik İhtilali ve onun getirdiği sıkıntılar, iç savaş, 1920’li yıllardaki korkunç açlık yılları yüzünden, görevini yerine getirmediğini bilmekteyiz. 1921’de Müftü Alimcan Barûdî’nin ölümü üzerine boşalan müftülük makamına *Mecelle* hazırlanması konusunda yüzyılın başından beri çok gayret eden Rızaeddin Fahreddin’in seçilmesi yeni bir çabayı daha gündeme getirmiştir. Müftülük bünyesinde oluşturulan Ulema Şurasının Temmuz 1924’teki toplantısında *Mecelle* konusu yine görüşülmüş ve Abdurrahman Ömerî hariç, isimlerini tespit edemediğimiz

kişilere paylaştırılarak bu kişilerden ilgili bölümleri yazmaları istenmiştir. Aile ile ilgili kısmın yazımı Abdurrahman Ömeri'ye verilmiştir. Abdurrahman Ömeri, 1926 yılında 551 maddelik *Mecelle-i Ahkâmı Şer'iyye'nin Ailege Aid Kısmı* adlı çalışmasını tamamlayarak kendisinin de üye olduğu Ulema Şurasına takdim etmiştir. Ulema Şurası bu eseri onaylayıp basılma kararı çıkarsa da bugüne kadar basılmamıştır (Rahimov, 2003:28-29).

Abdurrahman Ömeri'nin (ö. 1933) Mecelle-i Ahkâm-ı Şeriyye'si

Kazan'da yaptığımız ilmî çalışmalar sırasında Şehabeddin Mercani'nin öğrencisi Abdurrahman Ömeri³ tarafından hazırlanmış, aile hukukuna dair 551 maddelik *Mecelle-i Ahkâm-ı Şeriyye'nin Ailege Aid Kısmı* isimli bir yazma nüsha tarafımızdan bulunmuştur. Elimizdeki bu *Mecelle*'yi değerlendirirken Osmanlı Devleti'nde hazırlanan *Mecelle*'de aile bölümü yer almadığından, yazılış tarzı ve ruhu bakımından Osmanlı'daki *Mecelle* ile içerik bakımından ise, "1917 Hukuk-ı Aile Kararnamesi" ile karşılaştırılması gerekmektedir. Biz burada söz konusu yazmayı kısaca değerlendireceğiz. Konuya dair hâlen yapmakta olduğumuz daha geniş bir çalışmayı ileride bu yazmanın neşri ile birlikte yayınlamayı düşünüyoruz.

Abdurrahman Ömeri'nin hazırladığı *Mecelle-i Ahkâm-ı Şer'iyye*'sinin müellif nüshası ve Ulema Şurasının onayladığı nüsha maalesef bugüne kadar bulunamamıştır. 2005 yılında Rusya Federasyonu'na bağlı Tataristan Özerk Cumhuriyeti başkenti Kazan'daki çalışmalarım sırasında, meşhur âlim Şihabüddin Mercani'nin talebesi olan Abdurrahman Ömeri'nin arşivi Moskova'da yaşayan torunları tarafından Tataristan Milli Arşivine bağışlanmıştı. Söz konusu arşivin tasnif ve kataloğunun yapılması da tarafımdan istenmişti. Bu tasnif çalışmalarım sırasında Abdurrahman Ömeri'ye ait pek çok el yazma belge ve eser arasında beş adet de *Mecelle* nüshasına rastlandı. Bunların hiçbirisinin müellif nüshası olmadığı tespit edilmiş olmakla beraber, bunlardan ikisinin tam nüsha (551 madde), üçünün de eksik istinsah edilmiş olduğu tespit edildi. İki tam nüshadan birisi doğrudan asıl nüshadan Abdülhalim Basîri Efendi tarafından, yazımından çok kısa bir süre sonra, 1926-28 yıllarında, istinsah edilmiştir ve bu nüshada, Abdülhamit Ömeri'nin de dediği gibi, Abdurrahman Ömeri'nin kendi el yazısıyla bazı düzeltmeleri vardır. Yani bizzat müellif tarafından kısmen veya tamamen gözden geçirilmiş bir nüshadır. Diğerisi ise Abdurrahman Ömeri'nin oğlu Abdülhamit Ömeri tarafından bu nüsha ve diğer üç nüshadan hareketle, 1977'de istinsah edilmiştir. Abdülhamit Ömeri, bu istinsahı, muhtemelen, 1970'li yıllarda babasının sağa sola dağılan arşivini yeniden toparlamaya çalıştığı sırada yapmış;

³ Abdurrahman Ömeri, Astarhan bölgesi Nogay Türklerindedir. 1867'de Astarhan'da doğmuştur. Kazanlı büyük Türk âlimi Şehabeddin Mercânî'nin öğrencisi olmuştur (1881-1889). Bölgedeki usûl-i cedit hareketine ve siyasi toplantılara iştirak etmiş ve kendisi de usûl-i cedit mektep ve medresesi açmıştır. Ayrıca İdil gazetesini çıkarmıştır (1907-1914). Daha detaylı bilgi için bkz. Süleyman Rahimov, *Gabdrahman Gömeri*, Kazan 2003: Ruhیات Neş.

söz konusu istinsahı ise 1977’de bitirmiştir. Abdülhamit Ömeri, bu dönemde bir de babasının biyografisini kaleme almıştır. Bu biyografi, Kazan’da basılmıştır (Rahimov, 2003:14-95).

Elimizde bulunan eksik nüshalardan birisi, 354 madde içermektedir ve Yahya Molla Hediyeullahoğlu tarafından istinsah edilmiştir. İkincisi 405 madde içermektedir Abdülkari (Abdikari) Molla Küşmuhammedoğlu tarafından istinsah edilmiştir. 346 maddelik nüsha da Hatip Mollaoğlu Abdülhamit eliyle yazılmıştır. Bu nüshaların tamamının fotoğrafları şahsi arşivimizde bulunmaktadır. Henüz Tataristan Milli Arşivinde kayıtlara girmediği için burada arşiv numaraları verilmemiştir. Biz bu tebliğde bütün nüshaları göz önünde bulundurmakla birlikte, iki tam nüshayı esas alacağız.

Elimizde bulunan *Mecelle*’nin yazımının bitiş tarihi hicri 1345, miladi 1926’dır. Abdurrahman Ömerî, söz konusu *Mecelle*’nin hazırlanış sebebine dair giriş kısmına yazdığı yazıda; XX. asır başlarında İdil Ural bölgesindeki Müslüman Türklerin toplumsal ve kültürel hayatlarındaki gelişmeler çerçevesinde karşılaştıkları dinî ve dünyevi meseleleri çözebilecek bir fıkıh anlayışına ihtiyaç duyduklarını ve bu meyanda şer’î hükümleri ortaya koyabilecek bir mecmua yazma isteklerinden bahsetmektedir. Burada onun üzerinde durduğu önemli iki noktadan birisi, söz konusu mecmuanın, hüküm birliği sağlanması için, bölgenin her tarafına dağıtılması, diğeri ise, “avam imamların” bile anlayabilecekleri ve onlara rehber olabilecek açık bir “Türkî” dilde ve “kolaylık”ta olmasıdır. Ömerî, çok kısa bir şekilde *Mecelle*’nin 1917’den başlayan hikâyesine de yer vermekte ve 1923’te Ufa’da toplanan Umum Müslümanlar Nedvesinde alınan bir kararla Diniye Nezareti bünyesinde oluşturulan Ulema Şurasına atıfta bulunmaktadır. Bu şuranın esas görevinin çeşitli bölgelerden Diniye Nezaretine yöneltilen sorulara fetva vermek ve zamana uygun dinî kitaplar yazmak olduğunu ifade eden Ömerî, söz konusu şuranın bir toplantısında (Abdülhamit Ömeri 1924’te gerçekleştiğini yazmaktadır) *Mecelle-i Ahkam-ı Şeriyye*’yi yazma görevinin birkaç bölüm halinde paylaştırıldığını (burada kişi ve bölüm isimleri vermemektedir) ve kendisine de aileye dair kısmın yüklendiğini belirtmektedir. Yapılan toplantıda, yazımda Hanefî mezhebinin esas alınmasının ancak çok gerektiğinde başka mezheplere başvurulmasının kararlaştırıldığını da altını çizmektedir. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere bölgedeki ilk *Mecelle* tartışmalarından zihniyet olarak geriye doğru gidilmiş ve *Mecelle*, Osmanlı’daki ile aynı ruhta hazırlanmıştır. Ömerî, kendisinin ilk olarak nikah, talak ve nafakalara dair 365 madde yazdığını ve bunu 1926’da toplanan Umum Müslümanlar Nedvesinde Ulema Şurasına sunduğunu, bunun özel bir komisyon tarafından tashih ve tenkit edildikten sonra onaylanıp basılmasına karar verildiğini söylemektedir. Ömerî, aynı yıl basım işi için gittiği Moskova’da hırsızlar tarafından çantasının çalındığını ve yazdığı asıl nüsha ile istinsah edilmiş bir nüshanın böylece kaybolduğunu büyük bir üzüntü ile anlatmaktadır. Memleketi Astrahan’a döndükten sonra çevresinin ısrarıyla daha mükemmel bir şekilde yeniden kaleme aldığını vurgulayan Ömerî, bu kez ferâiz bahsini de

eklemiş ve 550 maddeye çıkarmıştır. Oğlunun da belirttiği üzere, kendisinin, istinsah edilen bir nüshaya düştüğü notlara yeni bir madde daha ilave etmesiyle aile kısmı toplam 551 madde olarak tekemmül etmiştir (Ömerî, 1977:7(a)-8(a)⁴).

Abdurrahman Ömerî'nin bu ikinci kez yazımı kısa bir süre içerisinde, 1926 yılı sonları ile 1927 yılı başlarında, bitirdiği girişin sonuna yazdığı hicrî 1345 tarihinden görülmektedir.

Abdurrahman Ömerî, hazırladığı *Mecelle*'de kul-kenizek (köle ve cariye) meselelerine yer vermediğini, artık İdil-Ural'da bunların çoktandır bulunmadığını ve bunlarla uğraşmanın da boşa vakit geçirmek olduğunu zikretmektedir. Ömerî, alınan kararlar doğrultusunda Hanefî mezhebini esas almış ve zaruri durumlarda diğer mezheplerden faydalanmıştır. Bu konuda faydalandığı kitapların isimlerini de yazmıştır. Buna göre elimizdeki *Mecelle*'de; Şafii mezhebinde, İmam Şafii'nin *Kitabu'l- Umm* ve *Kitabu Şerhi'l-Muhallâ Alâ Minhâci'n-Nevevi*, Maliki mezhebinde İmam Malik'in *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ* ve İbn Rüşd'ün *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, Hanbeli mezhebinde, Abdulkadir bin Ömer Et-Tağlibi eş-Şeybani'nin *Neylü'l-Meârib Şerhu Delili't-Talib* ve meşhur Hanbeli fıkıhçı Şeyh Mansur b. Yunus el-Behuti'nin (ö. 1641) *er-Ravzü'l-Mürbi bi-Şerhi Zâdi'l-Müstanki*' kitapları ve bunların haşiyeleri (Ömerî, 1977:8(b) kaynak olarak kullanılmıştır.

Abdurrahman Ömerî'nin hazırlamış olduğu aile ve miras hukukuna dair bu *Mecelle*, hazırlanışta uyulan esaslar bakımından Osmanlı *Mecelle*'sine benzese de esas olarak 1917 Osmanlı Aile Hukuku Kararnamesi⁵ ile mukayese edilmelidir. Bu mukayesede ilk göze çarpan husus elimizdeki *Mecelle*'de, Aile Hukuku Kararnamesi'nde bulunmayan miras hukukuna da yer verilmiş olmasıdır. Bu açıdan Ömerî'nin çalışması bazı önemli yenilikler ve tarifler barındırır da Aile Hukuku Kararnamesi'nden ve dönemin ceditçi anlayışından zihniyet olarak uzaklaşan yönleri de bulunmaktadır. Meselâ Ömerî, İdil-Ural ve hatta Türkistan için yazdığı söylenebilecek çalışmasında evlilikteki denklik meselesini beş maddede ele almıştır: “Neseb ve nesil, Müslümanlık, dinlilik, hüner ve sanat”. Ömerî, İdil-Ural ve Türkistan bölgesi için yazdığı bu maddelerde, garip bir şekilde, Arap halkındaki neseb ve nesil üzerinden denkliği, yani örfe dayalı kabileci anlayışı esas almaktadır. Arap olmayanlardaki denklikte ise Müslümanlıktaki durumunu ele almaktadır (Ömerî, 1977:20(a)-208(b)). Hâlbuki, meseleyi sadece dinî, ahlâki ve statü denkliği ile alması gerekirdi. Nitekim Aile Hukuku Kararnamesi konuyu, “mal ve hırfette (hüner ve sanatta) denklik” olarak

⁴ Abdurrahman Ömerî'nin *Mecelle-i Ahkâmı Şer'iyye'nin Ailege Aid Kısmı* adlı el yazmasının, Abdülhamit Ömerî istinsahında Bir deftere Arap harfleriyle Tatar lehçesinde yazılmıştır. Bu yüzden metindeki varak numaraları tarafımızdan verilmiştir. Ayrıca bu eser Tataristan Milli Arşivi'nde henüz yer almadığı için elimizdeki fotoğraf nüsha kullanılmış ve yer numarası verilmemiştir. Bundan sonraki atıflarda Abdülhamit Ömerî nüshası kullanılacaktır. Çünkü bu nüsha diğer dört nüshayı esas alarak istinsah edilmiştir.

⁵ Aile Hukuku Kararnamesi hakkında daha detaylı bilgi için bkz. *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, Haz. Orhan Çeker, Konya 2017.

ele almıştır⁶. Neseb ve nesil üzerinden denklik ele alınacaksa aslında bu doğru olmayan bir yaklaşımdır, Ömerî'nin tıpkı Araplardakine benzer kuralları olan Kazaklardaki benzer meseleleri de gündeme getirmesi gerekirdi.

Abdurrahman Ömerî, *Mecelle*'sinin sonuna düştüğü notta hile-i şer'iyeye meselesine de girmekte ve bunun, Türkçe'de aldatmak değil hukuki çözüm anlamına geldiğini belirtmektedir. Böyle olmadığı hâlde hukuktaki uygulamalarla bunun aldatma anlamı haline getirildiğinden şikâyet etmektedir. Ömerî, haklı olarak hukukta hileye başvurulmasının, yani hukuki bir çözüm üretilmesindeki ana amacın ahlâki ve metafiziki olduğunu, yani Allah'a ibadetin, yakınlığın gözetilmesi ile iyilik ve erdem yönünün tercihi olduğunu beyan etmektedir (Ömerî, 1977:80(a)-81(b)). Bu, esasında ferdin ve kamunun yararının gözetilmesi anlamına da gelmektedir. Ömerî'nin buradaki yaklaşımı oldukça önemli ve değerlidir.

Bir başka örnek şu şekildedir: İçki, afyon vb. akli gideren şeyler etkisinde ortaya çıkan talak, Aile Hukuku Kararnamesi'nde "sarhoşun talakı muteber değildir"⁷ şeklinde geçerken Ömerî; çerçeveyi biraz genişleterek afyon, esrar ve içki gibi akli baştan alan şeylerde talakı muteber saymamakta ancak bir şerh düşerek bunu "akli bulunmama" sebebine bağlamaktadır. Ayrıca bazı fakihlerin bu tür şeylerden men etmek için bu talakı muteber gördüklerini de zikretmektedir (Ömerî, 1977:27(b)-28(a)).

Yine bir başka örnekte Aile Hukuku Kararnamesi'nde talaktan bahsedilirken "talakın ehli mükellef olan zevçtir"⁸ denilmekte, mahalli ise kadın olarak kabul edilmektedir. Ömerî ise talak için "akd-i nikah ile hasıl olan bağlanışı boşatmaktır" demektedir ve er veya kadın tarafı demeden genel bir tarif yapmakta ve daha eşitlikçi bir tutum sergilemektedir. Ancak o da kadının, önceden kocasından aldığı izin dışında kendisini boşama hakkının olmadığını söylemekte ve klasik fıkhî çizgiden vazgeçmemektedir (Ömerî, 1977:26(b)-27(a)). Hatta Ömerî, "ben senden bezdim" sözünden bile bain talak gerçekleşeceğini ifade etmektedir.

Son bir örnek olarak, Aile Hukuku Kararnamesi, evlilik için asgari yaş haddi getirirken (erkeklerde 12, kızlarda 9 yaş buluş çağı olarak belirlenmiştir)⁹ Ömerî, buluş çağı yaşı ile ilgili olarak erkek için 18, kız için 17 yaşını vermekte; kız veya erkeğin buluşa erdiklerini iddia etmeleri durumunda ise buluş alt sınırının erkek için 12, kız için 9 olduğunu ifade etmektedir. Ancak evlilik konusuna geldiğinde

⁶ Aile Hukuku Kararnamesi'nde bu konu 45. maddede şu şekilde ele alınmıştır: "Mal ve hırfet gibi hususlarda erkeğin kadına küfv olması nikâhın lüzûmunda şarttır. Malda kafâet zevcin mehr-i muaccelelî itâyâ ve zevcenin nafakasını tedârîke muktedir olmasıdır. Hırfette kefâet zevcin sülûk ettiğî ticaret veya hizmetin şerefce zevce velîlerinin ticaret veya hizmetleriyle mütekarib olmasıdır".

⁷ Aile Hukuku Kararnamesi, 104. madde.

⁸ Aile Hukuku Kararnamesi, 102. madde.

⁹ Bkz. Aile Hukuku Kararnamesi, 4-8. maddeler.

ise herhangi bir sınırlama getirilmeden küçük kız ve erkek çocukların evlendirilmesinden bahsetmekte; bu evlilikte velilerinin hakkı olduğunu, eğer veli babası ve dedesi ise çocuk büyüdüğünde bu nikâhı feshedemeyeceğini, diğer velilerinin evlendirmesi durumunda büyüdüğünde dilerse nikâhı feshetme yetkisinin, kadı hükmü şartıyla, mümkün olduğunu belirtmektedir. Her ne kadar ilgili maddenin altına düştüğü dipnotta dönemin Rusya kanunlarının erkeklerde 18, kızlarda 16 yaş altı sınır olarak şart kıldığını söyleyerek bu tür evliliklerden sakınmak gerektiğini söylese (Ömerî, 1977:22(a)-22(b) de Ömerî'nin maddeyi yazış tarzı anlaşılmalıdır. Hâlbuki bölgede 1917'den beri yapılan toplantılarda bu meselenin istismarından bahsedilmişti. Ömerî, anlaşılmaz bir şekilde konuyu *Mecelle*'sine klasik gelenekteki tekrar ederek almış ve bölgedeki problemin çözümüne bir katkıda bulunmamıştır.

Yukarıda belirtildiği üzere Ömerî'nin hazırlamış olduğu *Mecelle*, Osmanlı *Mecelle*'sinde olmayan aile kısmını içermesi, Aile Hukuku Kararnamesi'nde bulunmayan miras hükümlerini barındırması, telifkçi çizgisi ve en önemlisi Osmanlı sahası dışında bağımsız bir *Mecelle* çalışması olması gibi yönlerden bir özgünlüğe sahiptir. Bu kısa yazının sınırlarını aşan başka özgünlüklerinin bulunduğu da açıktır. Ancak bununla birlikte çalışma, yukarıda da zikrettiğimiz gibi, bazı yönlerden, İdil-Ural'da 1900'lü yılların başından beri yapılan *Mecelle* tartışmalarındaki istenen zihni çizgiye ulaşamamış ve geleneğin baskısının önüne geçememiştir. Elbette bunda, dönemin Bolşevik Rusya'sında yaşayan Müslümanların sıkıntılı durumlarının da etkisi bulunmaktadır. Ebul'ula Mardin'in Osmanlı *Mecelle*'si ile ilgili şu ifadelerini, elimizdeki *Mecelle*'ye ve Aile Hukuku Kararnamesi'ne de teşmil edecek olursak bütün iyi yönlerine rağmen, bahsi geçen bu çalışmaların, hukuk felsefesi açısından, yeterince geniş bir düşünceden hareketle yazılmadığı anlaşılmaktadır:

“Mademki Fransa Medenî Kanunu'nu bile tercüme ettirip nizamiye mahkemelerinde olsun tatbik ettirebilmek cesaretini gösteren bir heyet-i vükelâ mevcuttu, mademki Camiü'l-Ezher'in hüküm sürdüğü Mısırdaki bugün bile büyük çapta ıslahata tahammül göstermeyen bir taassuba karşı Fransa Medenî Kanunu Arapça'ya tercüme edilerek tatbik mevkiine konmuştu, mademki Âli Paşa Girit'ten gönderdiği meşhur lâyihasında bu lüzumu her türlü tehlikeyi, mesuliyeti gözönünde tutarak, bir teklif mahiyetinde yazabilmiş ve hatta devletçe Fransa Medenî Kanunu'nun tercüme ettirilmek üzere Arapça nüshası sadr-ı esbak Sait Paşa merhuma verilerek filyata geçirilmişti. Şu halde yalnız Hanefî mezhebine ait hükümlerle iktifa etmeyip asrın ihtiyaçlarına cevap verecek diğer mezheplerdeki hükümlerden istiane [destek istemek] ve hatta icap ederse garp hukukunun işlenmiş ve mütekâmil hükümlerinden istifade edip öz, millî bir Medenî Kanun vücuda getirmek düşünülen ve terviç [itibar] edilen şekilden şüphesiz ki ehvendi” (Mardin, 2011/13 (3):931).

Ebul'ula Mardin'in de satırlarından anlaşıldığı üzere hukuki meselelerde esas husus, ferdi ve toplumsal hakların adalet çerçevesinde korunmasıdır. Bunun için de daha geniş bir perspektiften bakmak ve çözüm üretmek gereklidir.

Abdurrahman Ömerî'nin oldukça değerli olan bu Mecelle çalışması, birçok yenilikçi yanına rağmen bu geniş perspektifi yeterince yakalayamamıştır.

Kaynakça

- Ansay, Sabri Şakir (1954). *Hukuk Tarihinde İslam Hukuku* (2. Baskı). Ankara: Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yay.
- Carullah, Musa (trsz). *Kavâid-i Fıkhiyye*, Kazan: Örnek Mat.
- Fahredden, Rızaeddin b.(1903), Mütalaa, Petersburg: Kerimov Mat.
- Fahredden, Rızaeddin b., (trsz.), Menasıb-ı Diniyye, Orenburg: Kerimov-Hüseynov Mat.
- Feyizhanoglu, Abdülallam (1893), *Muharrirü'l-Efkâr*, Kazan.
- Karaman, Hayrettin (1975), *İslam Hukukunda İctihad*, Ankara, D.İ.B. Yay., s. 51-80.
- Kavanin ve Nizammat-Hukuk-ı Aile Kararnamesi, *Ceride-i İlmîyye*, 1334, c. 3, sayı: 24, s. 536-554.
- Mardin, Ebu'l-ula (2011). Medeni Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 13 (3), s. 911-940.
- Muzafferov, M. Kemal (1912). Medresede Onbeş Yirmi Yıllar Turıp Niler Okuduk?, *Şûra*, 15, s. 474-475. kur,
- Okur, Kâşif Hamdi, Ebu Hanife ve Ana Dilde İbadet, *İslâmî Araştırmalar*, 2002, cilt: XV, sayı: 1-2 [Ebû Hanife Özel Sayısı], s. 83-90.
- Ömerî, Abdurrahman (1977). *Mecelle-i Ahkâmı Şer'îyye'nin Ailege Aid Kısmı*, El Yazma, Abdülhamit Ömerî istinsahı.
- Ömerî, Abdurrahman (1926-1928). *Mecelle-i Ahkâmı Şer'îyye'nin Ailege Aid Kısmı*, El yazma, Abdülhalim Basîrî istinsahı.
- Öztürk, Osman (1973). *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*, İstanbul.
- Rahimov; Süleyman (Haz.) (2003). *Gabdrahman Gömeri*, Kazan: Ruhıyat Neş.
- Rusya Müslümanlarının İkinci Umumi Syezdine Mahkeme-i Şer'îye Tarafından Daklad (1917). Ufa.
- Şeref, Şeher (Haz.) (1917). *Ulema İttifakı Birinci Nedvesi*, Kazan: Brat. Kerimov Mat.

АБДУРРАХМАН ОМЕРИ (ум. 1933) И ЕГО ТРУДЫ В ОБЛАСТИ СЕМЕЙНОГО ПРАВА

АННОТАЦИЯ

Знаменитый труд «Маджалла-и Ахками Адлие», подготовленный под председательством Ахмета Джевдета-паши, оказал значительное влияние на движение джадидизма в Казанском регионе. Маджалла также использовалась в качестве учебника в некоторых медресе этого региона. Религиозная структура в Казанском регионе не была иерархической, как это было в Османской империи и Туркестане. В царской России мусульмане сами пытались решить свои проблемы, такие как наследство, брак и развод. Имамы в каждом районе

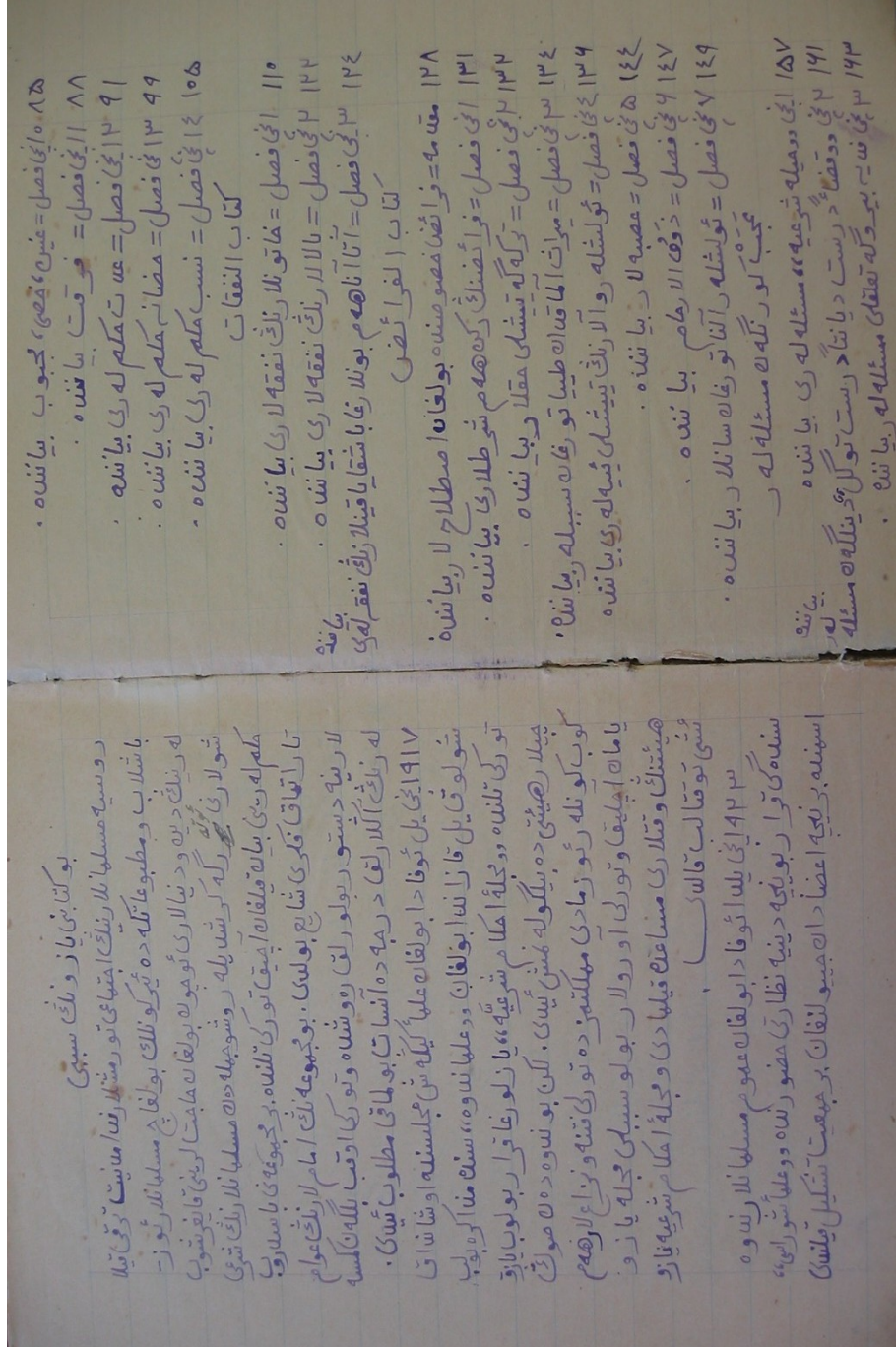
региона также выполняли обязанности кади. Это в свою очередь вызвало серьезные расхождения в данных правовых заключениях. Поэтому руководство по кодифицированным положениям в османском стиле было необходимо. Основная потребность мусульман Волго-Уральского региона была в сфере семейного права. Принимая это во внимание, мусульмане Волго-Уральского региона утверждали, что новая Маджалла должна быть написана в области семейного права, без привязанности только к одной правовой школе, а с использованием юриспруденции и других правовых школ. Однако в Маджалла, которая была подготовлена под председательством Ахмета Джевдета-паши, не было раздела о семейном праве. Поэтому при поддержке известного джадидского мыслителя Ризаэддина Фахреддина, Муса Джарулла написал свою работу «Кавайид-и Фикхийе» в стиле Маджалла. 100 из 201 статей в этой книге были взяты из Маджалла Ахмета Джевдета-Паши. Другие статьи были написаны самим Мусой Джаруллахом. Этот труд Мусы Джаруллы не получил широкого признания, потому что он было написан в спешке, также он не был разработан специальной комиссией. По этой причине работа над Маджалла и дальше продолжалась. Однако усилия были безрезультатными до самой большевистской революции.

Попытки написать Маджалла в Казанском регионе продолжились в 1917 году. На съезде мусульманского духовенства в 1917 году, под председательством муфтия того времени Галимджана Баруди, был сформирован консультативный совет при Духовном Управлении в Уфе, и были приняты некоторые решения о том, как написать Маджалла. Кроме того, был создан комитет авторов и определены правила написания Маджалла. Абдурахман Омери также входил в состав президиума созданного съезда мусульманского духовенства. Таким образом, были предприняты самые серьезные шаги в подготовке Маджалла. Однако в силу условий того периода и эти серьезные шаги оказались безрезультатными. До сих пор не было известно, готовили ли Маджалла в Духовном Управлении в Уфе. Это стало известно после того, как рукописи известного ученого Абдурахмана Омери, ученика Шихабетдина Марджани, были переданы его наследниками в Национальный архив Татарстана. Мы осуществили классификацию и каталогизацию этого архива. Во время работы мы обнаружили пять рукописей Маджалла по семейному праву, подготовленных Абдурахманом Омери. Также мы заметили, что эти копии не являются непосредственно рукописями Абдурахмана Омери и копий, утвержденных Духовным Управлением в Уфе, среди них нет. Из существующих экземпляров два экземпляра состоят из 551 пунктов, другие экземпляры состоят из 405 пунктов, 354 пунктов и последний из 346 пунктов. Дата написания Маджалла Абдурахманом Омери - 1345 г. по хиджре / 1926 г. по григорианскому календарю. Одна из полных копий была переписана Абдулхамитом Омери, сыном Абдурахмана Омери, в 1977 году. Согласно предоставленной им информации, вторая полная копия была переписана Абдулхалимом Башири. Абдулхамит Омери взял этот экземпляр за основу для своей собственной копии, но также принял во внимание и другие варианты. Этот экземпляр очень важен, поскольку он включает в себя пункт, добавленный рукой Абдурахмана Омери. Хотя Абдурахман Омери написал вначале, что

было 550 пунктов, но с учетом пункта, который он добавил лично, Маджалла состоит из 551 пункта. Согласно информации, предоставленной Абдулхамитом Омери: копия из 354 пунктов была написана Яхьей Хидаятоглу, копия из 405 пунктов была написана Муллою Абдиқари Кушмухаммедоглу, а копия из 346 пунктов была написана Хатипом Абдулхамит Моллаоглу. Наша статья будет включать в себя обзор о работах Маджалла в Казанском регионе, ознакомление научного сообщества этими экземплярами Маджалла и краткий анализ их содержания.

Ключевые слова: Маджалла-и Ахкам-и Шерийе, Ахмет Джевдет-паша, Джадидизм, Абдуррахман Омери, Муса Джарулла, Шихабетдин Марджани, семейное право, декрет о семейном праве.

بيت	بوكتابدا يازلغان مسئلهلەرنىڭ تورلەرى :
۱	كتاب النكاح صفحة ۹ = نكاح نصوصىدا قوللانغان تورغا اصطلاح لار بىئەندە
۸	۱ نىچى فصل = نكاح نىڭ نىڭىز لەرى بىئەندە .
۱۱	۲ نىچى فصل = نكاح جېلسىنە تعلقلىق كىلىم لەرى بىئەندە .
۱۳	۳ نىچى فصل = نكاح نىڭ شەرتلەرى بىئەندە .
۱۷	۴ نىچى فصل = نىسبە ياقىنلىقى ئۈچۈن نكاحى غەرام بولغانلار بىئەندە .
۱۹	۵ نىچى فصل = باشقا نكاح دىكى بولۇپ سولۇندا غەرام بولغانلار بىئەندە .
۲۵	۶ نىچى فصل = نكاح دەپ قارىلىدىغان كىلىم (تىڭلىك) لەرى بىئەندە .
۲۹	۷ نىچى فصل = نكاح دەپ قارىلىدىغان نىڭ نىڭىز لەرى بىئەندە .
۳۳	۸ نىچى فصل = مەرگە تعلقلىق مسئلهلەرى بىئەندە .
۳۷	۹ نىچى فصل = رضاع كىلىم لەرى بىئەندە .
	كتاب الطلاق
۳۹	۱۰ نىچى فصل = طلاق نىڭ بىر تەرىپى ئىچىدە تۈرلۈك كىلىم لەرى بىئەندە .
۴۴	۱۱ نىچى فصل = ئىشەنچ سوزلەر بىلەن طلاق بولغانلىقى بىئەندە .
۴۹	۱۲ نىچى فصل = رەجى، بائىن، طلاق لار بىئەندە .
۵۴	۱۳ نىچى فصل = طلاقنى تەلپىق قىلىشقا نىڭ كىلىم لەرى بىئەندە .
۶۰	۱۴ نىچى فصل = طلاقنى باشتىكى كىلىم لەرى بىئەندە .
۶۴	۱۵ نىچى فصل = ئورۇنسىز نىڭ طلاقى بىئەندە .
۶۸	۱۶ نىچى فصل = ايلاء، ظىھار كىلىم لەرى بىئەندە .
۷۴	۱۷ نىچى فصل = نكاح كىلىم لەرى بىئەندە .
۷۸	۱۸ نىچى فصل = نكاح كىلىم لەرى بىئەندە .

۸۵. ای فصل = غیر، قهر، مجبور، بیائنده .
 ۸۸. ای فصل = فرقت، یا فتنه .
 ۹۱. ای فصل = عسرت حکم له ری، یا فتنه .
 ۹۹. ای فصل = مضان حکم له ری، یا فتنه .
 ۱۰۵. ای فصل = نسب حکم له ری، یا فتنه .
 کتاب النفقات
 ۱۱۰. ای فصل = خاتونلا زنگ نفاقه لاری، یا فتنه .
 ۱۲۲. ای فصل = بالالار زنگ نفاقه لاری، یا فتنه .
 ۱۲۴. ای فصل = آتانا هم بوللا رقا باشتقا یا قینلا زنگ نفاقه لاری، یا فتنه .
 کتاب الفرائض
 ۱۲۸. مده = فرائض مخصوصنده بولغان اصطلاح لاری، یا فتنه .
 ۱۳۱. ای فصل = فرائضنگ که هم شریطلاری، یا فتنه .
 ۱۳۲. ای فصل = ترکه که تیشلی مقلا وری، یا فتنه .
 ۱۳۴. ای فصل = میراث الما قده طینیا تورغان سببله ری، یا فتنه .
 ۱۳۶. ای فصل = اولشله و آلار زنگ تیشلی شیله ری، یا فتنه .
 ۱۴۴. ای فصل = عصبه لاری، یا فتنه .
 ۱۴۷. ای فصل = ذوق الارحام، یا فتنه .
 ۱۴۹. ای فصل = اولشله راناک تورغان سالار، یا فتنه .
 مجتب کورنگه مسئله له ری
 ۱۵۷. ای فصل = مسئله شریعه، مسئله له ری، یا فتنه .
 ۱۶۱. ای فصل = وقفه دست دانتا دست توکل وکیلگه مسئله له ری، یا فتنه .
 ۱۶۳. ای فصل = بیکدکه اتقاق مسئله له ری، یا فتنه .

بوکتا بنى باز ورتك سببى
 روسیه مسلمانلارنىڭ اجتماعى تۇرمۇشلارنىڭ مەنپەئەت تۇقى تېلا
 باشلاب و مطبوعاً تىلگە دە ئىكوزىك بولغان مسلمانلار ئوز
 له زىنگ دىن و دىنلارنى ئىچىك بولغان حاجت كرىنى قانقوشوب
 شولارنى ئىچىك كرىش بله روشو جملە دە مسلمانلارنىڭ شىرى
 كىم له رىنى بىك قىلغان، بىق تۇرى تىلگە، ئىچىقەنى باسلا رى
 تارتقاف كىرى شايغ بولدى، بوجىقەنىڭ اماملارنىڭ عوام
 لارىنى دوستو رىبولۇ رىق روشو تۇرى اوقى بىلگەن كىسە
 له زىنگلارنىڭ دىرە دە ئىش ت بولماقنى مظلۇب تىدى .
 ۱۹۱۷. ای يىل ئوقۇدا بولغان علمائىگە شى جىلسىنە اوشان قى
 شولوقىل قاندا ئىنا بولغان، و دىلها نى وە، سىك مەكرە بىل
 تۇرى تىلگە و جملە اكلام شىرىقە، يا زلورغان قىر بولوب باق
 چىلار رىشى دە بىلگولە ئىش تىدى، كىن بولنۇ دە كى صولق
 كۇب كۇنلە رىزما دى مەلكتىز دە تۇرىقشە و نواع الارهم
 يا ماه اچىلق و تۇرى ا و رولار بولوسىبى جملە يا زى
 هىتىنگ و قىلارنى منىك قىلدى دى و جملە اكلام شىرىقە يا زى
 ئىنى توقىتال قالدى
 ۱۹۲۳. ای يىل ئوقۇدا بولغان عموم مسلمانلارنى وە
 سىنە كى قىر بولوبىقە دىنە نظارى حضورىنا و دىل شىرىقە،
 سىنە بىرىقە اعضا دى جىقولانغان بوجىقەنىڭ تىكىل ولىنىق